

Wegloophuis Utrecht:

Liever bruggenbouwer dan enkel 'luis in de pels'

Begin jaren 80 schoten de Wegloophuizen als paddestoelen uit de grond. Ze boden 'weglopers' de kans de psychiatrie de rug toe te keren en koppelden daaraan een geheel andere benadering van cliënten, waarin de mens achter de diagnose centraal stond. Inmiddels zijn veel van de ideeën uit deze 'tegenbeweging' door de reguliere psychiatrie overgenomen. Dit werpt de vraag op welke functie de Wegloophuizen anno 2003 vervullen. Bieden ze nog een vruchtbaar alternatief voor het 'medische en psychologiserende denken'? Of zijn ze niet meer dan een welkome, maar marginale aanvulling op het reguliere GGz-aanbod?

Van alle Wegloophuizen die in de jaren 80 werden opgericht, zijn er vandaag de dag nog vier over. Het Wegloophuis Utrecht is er één van. Opgericht door de "Gekkenbelangengroep" op 31 december 1981, biedt deze vrijwilligersorganisatie al ruim twintig jaar tijdelijk onderdak aan iedereen die de reguliere psychiatrie wil ontvluchten. De redenen voor aanmelding zijn divers: sommige cliënten zijn het oneens met hun behandeling of medicatie, voelen zich gefixeerd in hun rol als patiënt, of ontvluchten de slechte sfeer op een afdeling of tussen cliënten onderling. Anderen zijn uitbehandeld of hebben behoefte aan een 'time out', met meer rust en bewegingsvrijheid. Ook de druk van een Rechterlijke Machtiging kan een reden zijn voor aanmelding.

Erkenning

In de eerste drie jaren van zijn bestaan opereerde het Wegloophuis Utrecht vanuit een gekraakt pand. In 1985 volgde erkenning door de gemeente met de toewijzing van het huidige pand aan de Waterstraat in het centrum van Utrecht. Ook ontving het Wegloophuis een incidentele subsidie. Tien jaar later kreeg deze subsidie een structurele status. Het karakter van de organisatie veranderde echter nauwelijks: ondanks de aanstelling van een coördinator in 2001 en de opening in 1998 van een tweede huis met betaalde coördinator (het Vervolghuis, bedoeld om de doorstroom van bewoners te bevorderen), drijft de stichting nog steeds voor het grootste deel op vrijwilligers. Ook de uitgangspunten en de werkwijze bleven hetzelfde: bewoners krijgen in een Wegloophuis de kans om onder begeleiding aan hun leef- en woonomstandigheden te werken, zonder dat hen een vastomlijnd begeleidingsplan wordt opgedrongen.

5 euro-regeling

In het Wegloophuis Utrecht huren bewoners een kamer voor € 9,50 per dag. Mochten ze door het ontbreken van een betaalde baan of uitkering dit bedrag niet kunnen opbrengen, dan neemt het Wegloophuis de huurkosten tijdelijk over. Bovendien kunnen bewoners tijdens deze periode dagelijks vijf euro lenen, waarmee ze in hun eerste levensbehoeften kunnen voorzien. Zodra de bewoner weer over een vast inkomen beschikt, wordt het geleende bedrag terugbetaald. “Een unieke regeling”, aldus coördinator Stephan van der Sluis, “maar wel een waarmee we onze nek behoorlijk uitsteken. Wanneer meerdere bewoners langere tijd op de pof leven, zoals vorig jaar het geval was, zorgt dit voor aanzienlijke financiële druk. Gelukkig zijn deze bewoners – met de hulp van hun begeleiders – erin geslaagd een uitkering te bemachtigen.”

Huisregels

De bewoners van het Wegloophuis zijn zelf verantwoordelijk voor hun eigen levensbehoeften, huishouding en dagbesteding. Wel zijn ze verplicht twee keer per week een aantal huishoudelijke taken te vervullen en de wekelijkse bewonersvergadering bij te wonen. Daarnaast wordt iedere bewoner gekoppeld aan twee contactpersonen, bij wie hij terecht kan voor praktische begeleiding en een luisterend oor. Een belangrijk uitgangspunt hierbij is dat het initiatief nadrukkelijk ligt bij de bewoners zelf: zij bepalen aan welke vormen van ondersteuning ze behoefte hebben. Om de samenhang tussen bewoners, ex-bewoners en vrijwilligers te versterken, worden regelmatig activiteiten georganiseerd, zoals een dagje uit.

Intake

Net als de huisregels kenmerkt de intakeprocedure van het Wegloophuis Utrecht zich door eenvoud en laagdrempeligheid. Er zijn slechts drie intakecriteria: de bewoner is minimaal 18 jaar, hij is geen harddruggebruiker of alcoholist, en er zitten maximaal drie maanden tussen het vertrek of ontslag uit de inrichting en aanmelding bij het Wegloophuis. Na de intake neemt het Wegloophuis contact op met de instelling om een en ander te verifiëren en eventueel af te stemmen. Wanneer de bewoner eenmaal is toegelaten, volgt een proefperiode van twee weken. Vervolgens kan de bewoner in principe maximaal zes maanden in het Wegloophuis verblijven. Hoewel vervolghuisvesting hoge prioriteit heeft, wordt deze termijn af en toe overschreden. “Het belang van de bewoner staat voor ons voorop”, legt Van der Sluis uit. “Als een bewoner er in bepaalde omstandigheden baat bij heeft om langer te blijven, aarzelen we niet om de zes maanden-regel ruimhartig toe te passen.”

Vrij

Hoewel het Wegloophuis zich minder afzet tegen de reguliere psychiatrie dan in de roerige jaren 80, wijkt de omgang met cliënten nog steeds in belangrijke opzichten af van de 'gangbare' benadering. Van der Sluis: "In het Wegloophuis ligt het accent op de mogelijkheden van de persoon in plaats van op zijn beperkingen of ziektebeelden. We streven naar een gelijkwaardige relatie tussen de bewoners en de vrijwilligers, waarin de hiërarchische verhouding patiënt-behandelaar buitenspel wordt gezet. Dit betekent dat we de bewoners vrij laten in hun keuze om te doen wat ze zelf goed achten. Voor sommigen betekent dit dat ze medicijnen blijven gebruiken en contact onderhouden met hun behandelaar. Anderen kiezen ervoor hun medicatie in het Wegloophuis juist af te bouwen en op een ander manier met zichzelf aan de slag te gaan. Het Wegloophuis neemt hierin zo veel mogelijk een neutrale positie in: we ondersteunen de bewoners waar we kunnen, maar leggen hen niets op."

Verantwoordelijkheid

Door de grote nadruk op eigen verantwoordelijkheid kan het gebeuren dat het rond het middaguur in het Wegloophuis nog muisstil is. Bewoners zijn vrij om te doen wat ze willen, dus ook om een groot gedeelte van de dag in bed te blijven liggen. Een dilemma, geeft ook Van der Sluis toe. "Het gebrek aan vastomlijnde regels en structuur doet een groot beroep op zowel bewoners als vrijwilligers. Het spreekt vanzelf dat niet iedereen hier even goed mee kan omgaan. Een deel van de bewoners doet vrijwilligerswerk of heeft een betaalde baan, maar er zijn ook mensen die niet veel verder komen dan de gemeenschappelijke woonkamer. Zodra we signaleren dat een bewoner 'blijft steken', spreken we hem aan op zijn verantwoordelijkheid, zonder daarbij deze verantwoordelijkheid over te nemen. Waar precies de grens ligt tussen verzorgen en begeleiden, is uiteraard niet altijd even makkelijk te bepalen. Vaak is dit proces een zaak van 'trial and error', net als in de reguliere psychiatrie."

Menselijk gevoel

Vorig jaar bood het Wegloophuis plaats aan 22 mensen. Tien daarvan waren 'traditionele' weglopers, elf bewoners waren uitbehandeld. Eén bewoner stroomde in vanuit een woonsituatie. In hoeverre is het verblijf van deze mensen in het Wegloophuis een succes geweest? "Net als bij de invulling van de dagbesteding, varieert dit sterk per persoon", stelt Van der Sluis. "Sommige bewoners stromen door naar een eigen woning, anderen kicken af van hun medicatie. Er zijn ook mensen voor wie het verschil tussen het Wegloophuis en een reguliere instelling minder groot is: in beide instellingen voelen zij zich niet op hun plek. Maar over het algemeen hebben bijna alle bewoners het gevoel dat ze in het Wegloophuis meer een kans hebben gekregen dan in de reguliere psychiatrie. Dat is ook één van onze

belangrijkste doelstellingen: mensen weer bevestigen in hun eigen mens-zijn en aandacht besteden aan hun persoonlijke verhaal. Juist daarvoor is in de reguliere psychiatrie, door grootschaligheid, onderbemanning en de nadruk op medicatie, vaak te weinig plaats. Het terugbrengen van het eigen, persoonlijke gevoel, dát is de grote winst.”

Broodnodig

Emilie Aartsen, al drie jaar vrijwilliger en sinds kort coördinator van het Vervolghuis, onderschrijft deze stelling. “Het Wegloophuis biedt bewoners het menselijk contact dat ze zo broodnodig hebben. Dat chronisch psychiatrische patiënten bij ons aankloppen voor een ‘time-out’, zegt al genoeg. Het Wegloophuis biedt mensen de kans even op adem te komen en hun verhaal kwijt te kunnen, zonder dat ze in een hokje worden geduwd of een stempel opgedrukt krijgen. Die gerichtheid op de mens, op basis van gelijkwaardigheid, maakt volgens mij het Wegloophuis uniek. Al zijn we ons er heel goed van bewust dat het ziektebeeld wel degelijk een grote rol speelt in de manier waarop een bewoner zijn verblijf in het Wegloophuis vormgeeft. Niet iedereen is nu eenmaal even goed in staat zelfstandig initiatieven te nemen. Maar mijn ervaring is dat onze benadering nagenoeg altijd erg wordt gewaardeerd.”

Bruggenbouwer

Hoewel het Wegloophuis nog steeds duidelijk stelling neemt tegen een onpersoonlijke, gemedicaliseerde behandeling van cliënten, zoekt het ook nadrukkelijk de samenwerking met de reguliere psychiatrie. “Soms hebben we daarbij goede ervaringen”, vertelt Van der Sluis, “soms ook niet. We merken ook dat instellingen ons heel ambivalent benaderen. Sommige behandelaars vinden we dat we heel goed werk doen en zien in dat wij een groep mensen opvangen waarmee de reguliere psychiatrie moeilijk in contact kan komen. Anderen menen dat onze vrijwilligers niet deskundig genoeg zijn of dat bewoners bij ons teveel vrijheid krijgen. Maar in tegenstelling tot de jaren 80, waarin we nog veel meer deel uitmaakten van de zogenaamde ‘anti-psychiatrie’, staan we nu open voor samenwerking. We zien onszelf dan ook liever als bruggenbouwer dan enkel als ‘luis in de pels’. Maar als puntje bij paaltje komt, kiezen we wél keihard kant voor de bewoner.”

Alternatief

In de beginperiode richtte het Wegloophuis zich vooral op de traditionele ‘weglopers’: mensen die uit onvrede met hun behandeling een instelling ontvluchtten en op straat dreigden te komen. Nu het aantal bedden in de psychiatrie afneemt, de opnames steeds korter worden en de geplande uitbreiding van beschermde woonvormen minder snel verloopt dan verwacht, dreigt deze doelgroep noodgedwongen steeds meer naar de achtergrond te

verschuiven. Bovendien krijgt het Wegloophuis steeds meer aanmeldingen via doorverwijzing van een behandelaar. Dreigt het Wegloophuis hierdoor te veranderen in een reguliere woonvoorziening? Of is het nog steeds een kritisch alternatief? Van der Sluis: “Als we reëel zijn, moeten we erkennen dat een groot deel van onze bewoners zich simpelweg aanmeldt om een dak boven het hoofd te hebben. Maar voor sommige bewoners is het Wegloophuis ook echt een verlichting. In tegenstelling tot de reguliere psychiatrie, die vaak moet werken met knellende protocollen, hebben wij dankzij onze kleinschalige manier van werken de tijd om anders met bewoners om te gaan. In veel instellingen staan op pakweg dertig cliënten niet meer dan drie begeleiders, waardoor vooral chronische patiënten duidelijk aandacht tekortkomen. In het Wegloophuis beschikt ieder bewoner over twee begeleiders en heeft hij daarnaast ook nog contact met de andere vrijwilligers. Dat is een groot verschil.”

Verandering

Ook volgens Aartsen blijft het Wegloophuis Utrecht een kritisch alternatief. “Het is waar dat vergeleken met de idealistische beginperiode, onze visie en die van de reguliere psychiatrie naar elkaar toe zijn geschoven. Maar juist door het ontbreken van vastomlijnde protocollen is er veel plek voor een kritische reflectie op onze wijze van werken met bewoners. Dat geeft ruimte aan het persoonlijke proces en maakt echt maatwerk mogelijk. Organisatorisch is er wel het een en ander veranderd. De bevlogen vrijwilliger die zich 24 uur per dag met hart en ziel inzet, is tegenwoordig steeds moeilijker te vinden. Hierdoor moet ook het Wegloophuis steeds meer gebruik maken van stagiaires, die vaak na een jaar weer vertrekken. Door dit verloop, maar ook door het werken met betaalde krachten, bestaat de kans dat onze democratische, antihiërarchische principes geleidelijk aan iets meer naar de achtergrond verschuiven. We zullen alert moeten blijven om dat te voorkomen. Toch vind ik dat het Wegloophuis nog steeds wel degelijk een alternatief voor bewoners biedt. Het protestkarakter is er dan wel een beetje vanaf, maar met onze andere aanpak maken we nog steeds deel uit van een duidelijke tegenbeweging.”

Toekomst

Hoe ziet de toekomst voor het Wegloophuis Utrecht eruit? Zal de organisatie zich steeds meer ontpoppen als een vangnet voor iedereen die – om welke reden dan ook – niet in de reguliere psychiatrie terecht kan? Of heeft het Wegloophuis plannen om haar afwijkende aanpak breder te profileren? Van der Sluis: “Gezien de beperkte middelen waarover we nu kunnen beschikken, ligt het accent voorlopig op continuering van onze activiteiten. Verder hebben we de laatste tijd steeds meer een rol gekregen als maatschappelijk steunpunt. Deze rol komt voort uit onze dagelijkse inloop tussen een en vijf uur ‘s middags, waar ook ex-bewoners kunnen binnenlopen voor een praatje of voor hulp bij allerlei praktische zaken,

zoals bemiddeling bij een huurconflict. Deze inloop heeft ook een duidelijke signaleringsfunctie: het geeft ons de kans een vinger aan de pols te houden van mensen die anders misschien buiten beeld zouden raken. Dat deze mensen in het Wegloophuis een plek vinden waar ze zich op hun gemak voelen, is een verdienste die ook de reguliere psychiatrie steeds meer op waarde weet te schatten.”

“Een heel bijzonder huis”

Sinds februari 2003 bewoont Paul één van de zes kamers in het Wegloophuis in Utrecht. “De reden voor mijn aanmelding was dat ik in het ziekenhuis waar ik toen verbleef, gedwongen werd medicijnen te gaan nemen. Ik was het daar absoluut niet mee eens, maar kon wegens de strenge toelatingseisen niet zo snel andere woonruimte vinden. Via mijn maatschappelijk werker, die de gegevens van het Wegloophuis uit een vademecum had gekopieerd, kwam ik toen achter het bestaan van het Wegloophuis. Mijn keuze om hier te gaan wonen is dus uit nood geboren, maar ik heb er geen moment spijt van gehad. Vanaf het eerste gesprek was het contact erg goed. Ik heb hier rust gekregen, vooral doordat de dwang van regels, therapie en activiteit ontbreekt. De twee contactpersonen aan wie ik gekoppeld ben, zijn erg open en bieden me veel hulp bij allerlei zaken, maar wanneer ik daar behoefte aan heb, dan laten ze me los. Die gelijkwaardige, menselijke benadering is een groot verschil met het ziekenhuis, waar voortdurend op je wordt ingehakt met behandelingen en medicijnen. Zoals ik het zie zijn medicijnen, hoe goed bedoeld ook, vooral nuttig om iemand murw te krijgen. Maar als je het echt niet met die medicatie eens bent, zoals ik, word je simpelweg alle hulp ontzegd. Die overtuiging van hun eigen gelijk bij veel psychiaters staat me erg tegen. En als je dan een keer een ‘goede’ psychiater treft die openstaat voor jouw mening, dan wordt die vaak direct teruggefloten door de staf. Ik heb zelf 19 jaar in een ziekenhuis gewerkt, dus ik weet hoe hard die wereld kan zijn. In het Wegloophuis gaat het heel anders. Iedere bewoner krijgt hulp aangeboden zonder voorwaarden. Deze nadruk op eigen verantwoordelijkheid is uiteraard niet voor iedereen even geschikt, maar voor mij is het ideaal. Sommige bewoners hebben door hun langdurige verblijf in de reguliere psychiatrie een hardnekkig wantrouwen opgebouwd jegens hulpverleners. Ze blijven steken in ‘anti-gedrag’, terwijl het Wegloophuis juist wél de mogelijkheid biedt je open te stellen. Daarom ben ik heel erg blij dat ik hier terecht ben gekomen. Het Wegloophuis is gewoon een heel bijzonder huis. De keuze om me hier aan te melden, is mijn welzijn erg ten goede gekomen.”